

DOMONKOS ISTVÁN KÖLTŐI KÉTELYE

VUK KRNJEVIĆ

Hogy a modern költészetben mennyire összefonódott és mennyire meghatározza egymást a verselés és a gondolat, azt leginkább az olyan kifejezetten nem reflexív költőknél lehet – és kell – megfigyelni, mint amilyen Domonkos István. A létezés katasztrófáját megénekelve ugyanis ellenállását fejezi ki mindenfajta személyiségdefiniálási kísérlettel szemben, s ezzel – eo ipso – saját lelki integritását is védi. Domonkos versei valójában lázadóak, nem tud belenyugodni az emberi sors tragikumába. Annak ellenére állíthatjuk ezt, hogy verseiben számos bizonyítékot találunk arra, hogy a verset létrehozó lírai szubjektum tragikusnak éli meg saját helyzetét. Ez a költői beszéd nem gondolati, a sejtést fogalmazza meg, hogy a tragikus életérzésnek az ember belső energiája állhatja útját, a teljes személyiség bevetésével a mindenáron való ellenállás valósítható meg. Domonkos verse ennek az én-ütközetnek a helyszíne.

Az esszenciális és az egzisztenciális egy töről fakad ebben a költészetben.

Domonkos István a saját balsikereiről valló ironikus versbeszéddel, a hiperboláktól és az öndestrukció romboló hatásától sem idegenkedve olyan primordiális beszéd megteremtésére törekedett, amely – bár néha dadogásra is hasonlít – kifejezi a lélek egzisztenciális drámáját, amely úgy akar kostituálódni, hogy minden konvenciót elvet, még a nyelvit is. Ez a költészet rendkívül expresszív nyelvi-poetikai képeken alakul, amelyek abban hasonlítanak egymásra, hogy egy eredeti kifejezésforma utáni kutatásokról tanúskodnak, amelynek segítségével, a nosztalgikus fájdalom teljességével el lehet jutni ember és világ háborítatlan együvé tartozásának az állapotába. Természetesen a lázadás ennek az alapja, de nélkülözhetetlen a villoni nosztalgia is. A kettősségben rejlő egyiséget Domonkos István a költői képek „keverésével” és ütköztetésével éri el, amelyek a mindennapi szinkópált, ziláló beszédén, az utca nyelvének urbánus szintagmáin alapulnak, valamint egyféle intim naplón, amely a felbomló személyiség katasztrófájáról tudósít. A csavargó agresszivitása és az utazó

nosztalgiája keveredik benne, aki vigasztalanul vágyakozik az őskezdetek után. Kötetének expresszív költői képei és nyelvi fordulatai – Judita Šalgo kiváló fordítása nyomán – olyan, az élettel való megbékélést elutasító kihívásról győznek meg bennünket, amelynek életbölcseleti tapasztalata az állandó lázadásban és a lét értelmének megszállott kutatásában van. Éppen ezért nem törekszik sem megnyugvásra, sem gondolati definíció megalkotására. A világ iránti nyitottsága azonban még a lázadó elutasítás ellenére is megmarad.

Domonkos a költői nyelv szabályait is semmibe veszi. Könyvének legerőteljesebb motívuma, hogy megpróbálja anyanyelvről lehántani a hordalékjelentéseket, s eközben saját költészetének nyelvét is megkérdőjelezi. Világhoz való viszonyának a középpontjába a nyelvnek és a metaforikus beszédnek a drámáját helyezi, miközben hisz abban, hogy el lehet jutni a szavak eredeti jelentéséhez, forrásjellegéhez. Minden metafora magában hordozza, ahogyan Max Black állítja, az analógiát és a strukturális korrespondenciát, s éppen ez okozza Domonkos költői helyzetének tragédiáját is, miközben arra törekszik, hogy éppen a legsajátabb életérzését és világlátását fejezze ki. A lázadás és a nosztalgia hatja át szüntelenül ezt a költészetet, s a költő megtalálta azt a nyelvi formát, amellyel ezt hüen kifejezheti.

Radikalizmusa Domonkost olyan helyzethez közelíti, amelyben a lázadás hitetlenségbe csap át:

*ja ti sedim brate
u ovoj mojoj takozvanoj pesničkoj radionici
umoran k' o kučka
pesmu pišem
a pitam se komu zašto**

(A Kuplé 2. előmunkálatai)

Ez a költészet tehát, minden konvenciótól megszabadulva, arra irányul, hogy úgy mutassa meg a mai ember egzisztenciális drámáját, mint akinek nem maradt más hátra, csak az, hogy a saját világba vetettségének megfogalmazásával védekezzen, mint a hamisítatlan élet iránti vágyakozást. A korlátok felrúgásában a természetesebb élet lehetőségét sejtí Domonkos. Az ősbibb életét. Ezt a vágyat azonban a költő nem morális, hanem egzisztenciális mivoltában éli meg. Az élet megőrzésére irányuló vitális ösztönök hiányát egy őállapot iránti vágyakozásnak fájdalmas-ironikus megéneklésével helyettesíti.

* A versnek ezt a részét Domonkos István szerbhorvát nyelven írta. Nyersfordítása: „itt ülök testvér / ebben az én úgynevezett költői műhelyemben / dögfáradtan / verset írok / de kérdem én kinek minék”

Ezért van az, hogy lelkiállapotának azok a költői alakzatok felelnek meg legjobban, amelyek a kupléban és a népdalformában gyökereznek.

Az önirónia, a kétely és a hiábavalóságtudat – ezek azok az állandó komponensek, amelyek költészetében erőteljesen idézik fel a „hazátlan” költő helyzetét, aki éppen „hazátlansága”, vagy ahogyan Heidegger mondaná, egzisztenciális hiányérzete, következtében az éber, de egyben lehangoló öntudat bizonyítékaival szolgál:

*fogpiszkálóba fogódzva
léptem az irodalomba
összegszerű értéke se
volt dalomnak*

(Kuplé)

Mindent kockára téve, éppen a saját állapotát megfogalmazva, Domonkos a világból való idegenségének ad hangot, s ez az olvasót arra készíti, hogy önmagával folytasson dialógust. Feltárulkozása az önfeltárás útjait nyitja meg, Domonkos megszabadít bennünket a nyelv és a szintaxis kötöttségeitől és a megismerés fokozatosságának kényszerétől. Az élettől való megsebzettség nem tűri az együttérzést, annál sokkal mélyebb: a dialógust követeli meg, az együtt beszélést. Nyitottsága és a szentimentalizmus hiánya provokatív és egyben romboló.

Havarija (Prosveta, Belgrád, 1987) című kötete a cél nélküliség dicsérete, ugyanakkor felhívás is új célok megelézésére. A költő ugyanis nemcsak saját tapasztalatairól beszél, hanem azok belső okait is fel akarja fedni. Ilyen értelemben Domonkos költői kételye és kérdése sokkal több, mint lelki provokáció. Annak a bizonyítéka, hogy a költészet értelmének és a mai világban betöltött szerepének kutatása során elérkeztünk egy egzisztenciális határig, amelyen túl már csak a vers maga létezik, ontológiai értelemben, egyedüli menedékként. Egyetlen esélye pedig nyitottságában rejlik.

TOLDI Éva fordítása